204,342

ADATOK

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ PRÓZAI MUNKÁIHOZ

DOKTORI ÉRTEKEZÉSÜL

IRTA

GÁLOS REZSŐ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1908.

ADATOK

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ PRÓZAI MUNKÁIHOZ

DOKTORI ÉRTEKEZÉSÜL

IRTA

GÁLOS REZSŐ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1908.

Hung. l.
172 t

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

2H

244372
M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló.
1908. év. 507. sz.

R
1965

ADATOK

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ PRÓZAI MUNKÁIHOZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Gyulai Pál a XVIII. század végének magyar irodalomtörténetében, azt a hagyományos beosztást követve, a melynek alapját Toldy Ferencz vetette meg, Szentjóbi Szabó Lászlót Kazinczy követői közé sorolja. Ha ebben a véleményben,[1] a mely Beöthy kézikönyvei által elterjedt és megállapodott, nem osztozunk is, hanem újabb kutatásoknak adva igazat, Bacsányi hatását költőnkre Kazinczyénál jóval nagyobbnak gondoljuk, Szabó László prózai munkáit mi is, Gyulait követve, szívesen helyezzük Kazinczy vagy Kármán írásai mellé.[2] Önállóan fejlődött, szép stílusa, a melynek folyékonyságát segíti egészséges nyelvérzéke, vonzó előadása, a mely távol van a tulságos érzelgéstől, áttekinthető gondolatmenete, a mely a bonyolúltabb mondatszerkezetek alkotásától visszariad, egy időben, a XVIII. század nyolczvanas éveiben, az ő prózájának szerzi meg az elsőséget irodalmunkban. Barczafalvi Szabó Dávidnak és az első nyelvújítóknak divatossá vált, kedvelt túlzásai nem hatottak rá, a ki még ez irodalom hatásától menten a nép tiszta nyelvével nőtt föl, és jóllehet Bacsányi elvei megengedték [3] új szók alkotását, költőnket mégis csak annyiban tekinthetjük nyelvújítónak, hogy a felső-tiszai [4] nyelvjárásból magával hozott szókat [5] később is gyakran használja,[6] sőt irásainak itt-ott kissé dialektikus ízt is ad [7]; mint Kármán, ő is kerüli az idegen szók használatát; mondatszerkesztése élvezetes, stílusát egészben véve ritmusosnak mondhatjuk. Érthető tehát az a lelkesedés, a melylyel iránta a

[1] Előszó Szentjóbi Szabó László *Mályás-király*-ához. (Budapest, Franklin-társulat, 1882.) VIII—IX. l.

[2] U. ott, IX. l.: »Prózai dolgozatai: egy pár idyll, műfordítmány s *Első Mária magyar királyné* című történelmi elbeszélése mindjárt a Kazinczy, Kármán prózai művei után következnek.«

[3] *A' fordításról.* Magyar Musa, 1787. Ujra közölte Toldy, Bacsányi munkáinak kiadásában (Pest, Heckenast, 1865.) L, ez utóbbi munka 120—121. l.

[4] Balassa fölosztása szerint.

[5] Zolnai fölfogása szerint a tájszók általánosítása nem nyelvújítás. Ez a véleménye Szabó legújabb biográfusának, Hajnóczi Iványnak is. Mi a Magyar Nyelvőrben is ellenkező álláspontot foglaltunk el.

[6] Nyr. XXXV. 241—244. l.

[7] Irodalomtörténeti Közlemények. XVII. 108—113. l.

Tempefői Rózája s általa maga Csokonai Vitéz Mihály is viselkedik,[1] mikor azt mondja, hogy Szabó Lászlónak minden sorából méz csepeg és örömtől repes az elme, hogy azokat olvashatja. Ugyanez a körülmény magyarázza meg azt is, hogy Szabó Lászlót később is, mindaddig, míg Kazinczy, és költőnknek leghívebb barátja, Bacsányi vezették a magyar irodalmat, megbecsülték, nagyratartották. Döbrentei a XIX. század elején Kazinczynak irott leveleiben kétszer is említi Szabó idilljeit,[2] s épen e levelek egyikéből tudjuk, hogy az idilleket Wesselényi Miklós kivülről megtanulta.[3] A debreczeni kör költészetét sok szál fűzi Szabóhoz. Vörösmartynak még, mint alább megmutatjuk, szintén kedves olvasmányai lehettek Szabó László munkái. Különös, hogy a ki a mezőtelegdi szüretről szóló verseiben és *Az eggyügyű Paraszt*-ban az igazi népies hangot hosszú idő után először szólaltatja meg irodalmunkban, annak emléke éppen a népies költészet virágzásakor indul feledésnek. Toldy 1865-iki kiadása valóban a feledés porából ássa ki Szabó prózai munkáit, a többivel egyetemben, az előbbieket inkább csak kegyeletből, »gyenge érdekeltség«-re számítva. Maga sem becsüli sokra őket. Szabó *Mária király*-áról azt írja, hogy az »ismét irodalmi fejletlenségünk vergődéseibe hágy tanulságos pillantást vetnünk«.

Toldy kiadása nem is volt elegendő, még tudományos téren sem, az érdeklődés fölkeltésére. Csak mikor 1881-ben a Nemzeti Szinház előadásainak a régi magyar irodalomból vett kegyeletes sorozata költőnknek *Mátyás király*-át is magában foglalta,[4] ez a pillanatnyi alkalomszerűség fordította ismét az irodalomtörténet figyelmét Szentjóbi Szabó Lászlóra. Ennek köszönhető a *Mátyás-király* új (harmadik) kiadása és ehhez Gyulai Pál becses bevezetése (I—XX. l.), a melyet a Szabóval foglalkozó irodalom nyomon követ.

1.

A Szabó László prózájával foglalkozó irodalom.

A modern irodalomtörténetben is édes-kevés az, a mi Szabóról szól. Hoffer László rövid czikke[5] épen olyan alkalmi elmefuttatás, mint az a megemlékezés, a melyet a centenarium ünnepére

[1] *Tempefői*. III. fölv. 6. jelenet vége. Császár Elemér szíves figyelmeztetése.

[2] Kazinczy levelezése. Ed. Váczy. III. kötet. 1811. junius 19-én: »Szabónak lett volna lelke ahhoz, stb.« Másik levelét l. alább.

[3] 1809. julius 14-én írja: »Mélly, lágy érzés, jó szív, tűzes ész formálja gyermeki karakterét. Szabó László és Gessner Idyllumai kedvessei. Az elsőből sokat tud betéve, az alvó öreg Menalcásnál elérzékenyedik.«

[4] L. az egykorú kritikákat Reviczkytől, Badics Ferenctől, Gyulai Páltól stb. a *Hon*, a *Függetlenség*, a *Pesti Napló*, a *Vasárnapi Ujság* stb. 1881-iki folyamában. Gyulai Ágost szives figyelmeztetése. Itt mondok ezért, valamint Szabó Lászlóra vonatkozó kutatásaim kezdetén adott sok szíves útbaigazitásáért hálás köszönetet.

[5] Szana Tamás *Figyelő*-jében. 1871.

Gyalui Farkas írt.[1] Frenck Zoltán úgynevezett értekezését[2] már Rupp Kornél, mindjárt a dolgozat megjelenése után,[3] kellő értékére szállitotta le. Azokkal a dolgozatokkal és közlésekkel, a melyek Szabó László költeményeivel, vagy — még inkább — a *Mátyás király*-lyal foglalkoznak, ezúttal nem kell számot vetnünk; és így csak négy munka marad: Tóth Lőrincznek aránylag elég terjedelmes lexikoni czikke,[4] Prónai Antalnak az ifjúság számára irt műve[5] — Szabó prózájával ezek egyike sem foglalkozik részletesebb ben, — Hajnóczi Iván füzete,[6] és Fürst Aladár értekezése.[7]

Hajnóczi füzete Szabó László költészetét műfajok szerint tárgyalja. A prózai irásokkal aránylag röviden végez:[8] tartalmi ismertetésen kívül összegezi, de nem ellenőrzi, Toldy Ferencznek és Fürst Aladárnak részben téves[9] eredményeit. Érdeme, hogy, ha csak néhány sorban is, elsőnek mutat rá a *Mária király* jelentőségére szépprózánk történetében, a mit Beöthy, Toldy nyomán indulva, nem tett meg. Egyebekben Hajnóczi sem mond újat.

Fürst Aladár dolgozata e részéhez,[10] a mely t. i. Szabóval foglalkozik, bizonyára Döbrenteinek Kazinczyhoz irott egyik levele adott indítékot. Talán nem ok nélkül. Épen Döbrentei leveléből mi is hajlandók vagyunk azt következtetni, hogy Szabó Lászlónak több idillje elveszett, vagy ma még lappang, s ezek talán csakugyan a Gessner hatásának emlékei voltak. Kazinczy és gárdája, de szintúgy Bacsányi is, Gessner nagyságát hirdette; természetes, hogy Gessnert Szabó is ismerte, nagyrabecsülte. Megmaradt két idilljét azonban túlzás Gessnerre visszavinni. Két különböző hatásnak két, formájában is különböző emléke *A' panasz* és *A' kivánság*. Ha Gessner idilljeivel rokon vonásaik vannak, a mint hogy vannak is, ez annak az eredménye és bizonyítéka, hogy Gessnerre is ugyanaz a forrásmunka hatott, a mely Szabóra. A részletes összevetésre alább térünk rá.

Ez a kevés az, a mit Szabó prózájáról irtak. De, méltányosan, tegyük hozzá mindjárt, hogy kevés az is, a mi Szabó László prózájából ránk maradt. Az eddig elmondottak talán mégis igazolják, hogy evvel a kevéssel is rendszeresen és összefüggően foglalkozunk.

[1] Erdélyi Múzeum. XII. 1895.

[2] Csongrádi áll. segélyezett közs. polg. fiúisk. értesítőjének programmértekezése. $189^1/_2$. tanév.

[3] Egyetemes Philologiai Közlöny. XVII. 1893.

[4] Pallas-Lexikon. XV. 595—596.

[5] Futó csillagok. Szent István-társ. 1897. Megjelent a Magyar Szemle 1897. folyamában is.

[6] Szent-Jóbi Szabó László élete, munkái. Budapest, 1905. 8°, 40 l. (Barcza J. kny.) Ism. Századok. XLI. 71—73. l.

[7] Gessner Salamon hazánkban. Irodalomtört. Közl. X. 1900.

[8] Id. m. 35—37. l.

[9] Magyar Paedagogia. XV. 504—506. és Századok. XLI. 72. l.

[10] Id. ért. 322—323. l.

2.

Kiadások.

A prózában, »hangzatos és szónokiasan emelkedett«[1] prózában irott *Mátyás Király* nem tartozik dolgozatunk keretébe. Mindössze hat kisebb-nagyobb munka az, a mit tárgyalni akarunk, s ez a hat eddig a következő kiadásokban látott napvilágot:

1. A KIVÁNSÁG. Ed. princ.[2] (1791.) Ed. Debr.[3] (1820.) Ed. Beimel.[4] (1840.) Ed. Toldy. (1865.)

2. A PANASZ. *(Rinó és Laura.)* Ed. princ. Ed. Debr. Ed. Beimel. Ed. Toldy.

3. A DÉRHEZ. Ed. princ. Ed. Debr. Ed. Beimel. Ed. Toldy.

4. A KERT. NAGYVÁRADON. Ed. princ. Ed. Beimel. Ed. Toldy.

5. TÖREDÉKEK R . . . MUNKÁIBÓL. Kassai Magyar Museum. 1789—1790. évf. IV. negyed, (sz. L. jelzéssel.) 464—467. l. Ed. Toldy.

6. [Régi magyar történetek.][5] ELSŐ MÁRIA MAGYAR KIRÁLYNAK ÉLETE. Kassai Magyar Museum 1789—1790. II. és III. negyed.[6] Ed. Toldy.

E munkák közül a *Töredékek R... munkáiból* című voltaképpen önálló kerek részeket ad. Az *Első Mária élete* viszont nagyobb conceptiójú munkának a töredéke. A hat munkát kronológiai sorrendre vonatkozó adatok hiányában, három csoportba osztva ilyen alapon tárgyaljuk: 1. *(2—4.)* Idillek, a melyek vagy eredetiek, vagy forrásuk kimutatható nem lévén, egyelőre azoknak tekintendők. 2. *(1.5.)* Fordítások franciából. 3. *(6.)* Szabó László önálló szépprózai kisérlete.

3.

Német hatás alatt irott idillek.

Az a lázas korszak, a mely a német irodalomban *sturm und drang* névvel a XVIII. század hetvenes éveiben érte el tetőpontját, fejlődő irodalmunk művelőinek figyelmét is magára vonta. Föl-föléledő törekvések, a melyek nálunk is haragos ellenfeleket,

[1] *Gyulai Pál* id. m. XI. l.

[2] Ed. princepsen a Pesten, Trattnernál megjelent kis 8°, 132 l.-nyi *Költeményes Munkák*-at értjük. Kéziratuk a M. Nemz. Múzeum kézirattárában van. (Quart. Hung. 156. és 212.) — Az 1820-ki és 1840-iki kiadások ennek a többé-kevésbbé hű lenyomatai.

[3] Debreczen, Tóth F. 1820.

[4] Pest, Beimel J. 1840.

[5] Ez a főczim a Toldy-ed.-ből hiányzik.

[6] Téves Toldynak az az állítása (id. ed. 2. l.), hogy »e folyóirat megszűntével« maradt töredékűl, mert hiszen a folyóiratnak még megjelent IV. negyedében sincs meg a folytatása.

mint Rájnist és Szabó Dávidot, egy czélra egyesítenek, a német költőket is régen csoportosították, de egyúttal a folyóiratokban helyes eszközöket is adtak műveik és így eszméik népszerűsítésére. A *sturm und drang* ismerteti meg Németországban azokat az eszméket, a melyek XIV. Lajos népét a forradalomba sodorták. És lassankint kibontakozik egy új költői irány, a mely, épen úgy mint Opitz, mint Gellert, a francziák eszméiért; de nem, mint előzőik, franczia izlésért, hanem franczia íróknak egy új, modernebb, szabadabbelvű világot hirdető szelleméért lelkesedett. Voltaire és még inkább a *l'homme de la nature et de la verité:* Rousseau munkái vezették ezt a csoportot, a mely e mellett megbecsülte a klasszikusokat: Homerost, Horatiust, Ovidiust vagy Tibullust, és megmaradt németnek, hirdetve Klopstock dicsőségét. Az első Musenalmanachnak, ennek a harminczegy évig (1770—1800.) pontosan megjelent évkönyvnek költői irányáról van szó. Boie, Voss, Goeking évkönyve a hetvenes években meg azon túl a göttingeni költők csoportjának, a *hainbund*-nak volt a szószólója, de helyet adott a *sturm und drang* hatásának és Rousseau eszméinek is. A Harz alján fekvő város ekként szabadelvű eszméknek is hirdetője lett.

A Musenalmanach költői a terjedő szabadelvű eszmékből elfogadták mindazt, a mi a humánus érzésnek megfelelt. Klopstock, Wieland, Gessner munkáit véve mintákúl, a klasszikusokat utánozgatva megőrizték az igazi költői iránti érzéküket; közéjük tartozik a szentimentális Miller, a nálunk is egykor jólismert *klostergeschichte*-nek, *Szigvárt*[1]-nak szerzője, Hölty, Dayka mintája, és Salis-Sewis. Közöttük van a népies irány első hirdetője, Matthias Claudius; az idillista Voss; Bürger, a ki már Percy népi ballada gyűjteményét (1765.) jól ismeri. Egészben véve tehát a göttingeniek köréből kiinduló Musenalmanach iránya oly eszmék hirdetőit csoportosította, a mely eszmék hivatva voltak a német irodalomnak egészséges alapot teremteni. Megvolt az írókban a költői érzék, magukévá tettek a modern eszmékből mindent, a mi humánus volt, de túlzásba, miként a berlini aufkláristák, nem tévedtek. Hirdették Isten valóságát és dicsőítették azt. Az emberszeretetet Rousseautól tanulták. A népköltészetben új vonásokat találtak, a melyeket hasznukra fordítottak.

Körülbelül mindazt a vonást, a melylyel Szabó László költészetét jellemeztük,[2] ennek az iránynak, a Musenalmanach irányának költészetében találjuk meg.

Figyelmét irodalmunknak az a három nagy alakja, a kiket Szabó legtöbbre becsült: Bacsányi, Kazinczy és Ráday Gedeon irányíthatta erre a költészetre, mégis leginkább talán Kazinczy, a ki, mint tudjuk,[3] ebben az időben a göttingeni hainbund követője.

[1] V. ö. Barczafalvi Szabó Dávidnak végzetessé vált fordításával és Petőfi költeményével: *Kedves vendégek.*

[2] Erdélyi Múzeum. XXIII. 112—131. *Szentjobi Szabó László költészetéről.*

[3] *Czeizel János,* Klopstock és Kazinczy. Philol. Közl. XXVIII. kötet.

Ugyanezek a vonások, a melyekben költészetének alkatrészeire rámutathattunk, igazítanak bennünket útba, mikor prózai munkáinak első csoportjára térünk rá: azokra a művekre, a melyek német hatás alatt iródtak. Alkatrészeik megállapításában nem kell messzebbre mennünk: a Musenalmanachok megadják Szabó László első prózai munkáinak indítékát.

Kissé szentimentális, de mint a göttingeniek költészetében is általában megvan, szép stilusú, külalakú munkák ezek: az idillek. Az átmenetet hozzájuk Szabó László Gellert-fordítása, *A' pántlika,* és néhány pásztori költeménye adja. Az a hang, a melylyel *A' Szerelem' Boldogságá*-ban,[1] *A' meg-változott Dóris*-ban,[2] *A' szerelmes Pásztor*-ban[3] találkoztunk, csak újra csendül meg az idillekben. Talán kissé áradozóbban, de őszintébb érzéssel, melegebben. Wieland, Gessner olvasása megérzik költőnk e munkáin, sőt talán nem járunk helytelen úton, ha azt állítjuk, hogy *A' Panasz*[4] írásának ideje egybeesik költőnk Wieland-fordításával.[5] Stilusban, érzelemben egészen megegyezik vele.

Hogy fordítás, szabad átdolgozás-e *A' Panasz,* vagy eredeti munka, biztosan megállapítani nem tudjuk, főleg, mert forrására, eredetijére rámutatni nem tudunk. Kétségtelen, hogy a Musenalmanachok hatását, jellemző vonásait magán viseli. Sőt tovább megyünk: egészen rokon vonásokat is meg tudunk jelölni *Brückner*-nek egy dialogusában, a mely az 1777-iki Musenalmanachban *Die Klage Dina's* címmel jelent meg.[6] Dinának, egy megesett zsidólánynak a tragédiáját mondja el benne egy bibliai hangú, gondolatritmusokban gazdag, refraines ének, a melyet Dina sírján egy szerelmes pár, vőlegény és menyasszony énekelnek. Eléneklik azt egy ifjúnak is, a ki megajándékozza őket érte, s a ki meg indul a szerencsétlen Dina történetén és ezért csókot is kap a menyasszonytól.

A helyzet Szabó idilljével[7] megegyező: ott egy menyasszony korában elhalt leány, itt egy szerelmében boldog ifjúnak a sírjánál vagyunk. Mindketten szerelmük miatt haltak meg. Mindkettőnek sírjánál valaki — ott egy szerelmes pár, itt az elhaltnak szerelmese — elmondja halálukat egy ifjúnak. Maga az elbeszélés Brückner dialogusában élénkebb, drámaibb; Szentjóbi Szabó László idilljében meghatóbb, érzékenyebb; mind a kettőben igen költői. Párhuzamos gondolatokat is találunk a kettőben. A nélkül, hogy átvételre gondolnánk, föltűnik itt-ott a stilus hasonlósága, a gondolat azonossága:

[1] Ed. princ. 72. l.
[2] U. ott, 76. l.
[3] U. ott, 54. l.
[4] U. ott, 93—98. l.
[5] *Glycerium Vielandból.* Forrása, mint id. értekezésünk kimutatta. Wieland *Diogenes*-ének 31., prózai része.
[6] Musen Almanach für 1777. Herausgegeben von *Joh. Heinr. Voss.* Hamburg, bey L. E. Bohn. 43—50. l.
[7] Toldy nevezte idillnek.

Wie warst du so schön, du sohn Hemors! Bliz war dein auge, donner die taten deines arms, und sanft die stimme deiner liebe, wie abendsäuseln nach dem wetter des Herrn. — — — Zu meinen füszen strömte Sichems blut! Ah Dina, rief der blutige, Dina! Dina! röchelt's und wälzte sich, zuckt' und starb.

Szép volt az én barátom, mint a' legszebb tavaszi nap, fejér az ábrázatja, mint a' patyolat' liliom, piros az ortzája, mint a' szederjes rózsa; 's el-múlt, mint a' nyáron lengedező szellő el-múlik a' vetések közt. — — Ah Laura! felelt ő — — — Laura! abba a' szigetbe temettess-el engem — — — stb. Erre veti szemeit sóhajt és meghidegszik.

Vagy másutt:

Mache dich auf, o sturm, und reisz sie mit wurzel und wipfel hinweg, die haine, die einst ach! so lieblich säuselten, wenn wir im süszen wahnsinn trunken durch ihre schatten hinwallten.

Nem-fog téged látni ez a' mellyék, mellynek ékessége valál; és gazos füvek fogják bé-nőni a' mi sétáló-helyeinket.[1]

Ismételjük: nem átvételre gondolunk, hanem csak a gondolatok, a stilus rokonságára, vagy egy, kissé merészebb lépéssel továbbhaladva, arra, hogy Szabó László Brückner biblikus idilljét ismerte is, és a mennyiben *A' Panasz* önálló conceptió eredménye is, ebben a Brückner idilljének is részének kellett lennie. Erre vall még, néhány apró körülményen kívül, a helyzetnek már kiemelt azonossága:

Im eichenschatten am grabe Dina's, der schönen tochter, die Israel beweinte, sasz Jezer, der sohn Naphtali, des sohnes Israel; und sanft an ihn gelehnt seine braut, die schlanke Sera mit der lieblichen stimme, die tochter Aser, des Israeliten. Indesz im fruchtbaren tale ihre heerden weideten, sangen sie beide die Klage Dina's, *und blickten weinend auf den blumenhuegel, der das schöne mädchen bedeckte.*

Én pedig itt fogok-ülni az én könnyeimbe, E' kopár halmon fogom táplálni fájdalmamat a' te emlékezeteddel *és zokogva nézek a' virágokra, melyek sírhalmodon illatoznak.*[2]

— — — az az ének, mellyet itten körül hallok, a' Laura éneke, ki a' megholtakon keserg.

Ez a bibliai stílus, a melyet Brückner használ, a németben alkalomszerű: maguk a személyek, a kor, a melyben az idill játszik,

[1] E helyek szépségére a Brückneréivel való párhuzam nélkül már rámutat id. értekezésünk. Erd. Múzeum, 118. l.

[2] Érdekes ellentmondás a fönti, Brücknertől független részszel, »e' kopár halmon, stb.« ez a rész, a hol már virágok nyitnak. Pedig az idill elején is azt mondja Rinó, hogy még »észrevehetetlenül zöldellenek a' kopár halmok.«

követelik ezt a stilust. Szabónál ellenben e stilus használata valószínűleg csak esetleges, mégis jelentős.

Hogy mennyi jelentősége van *A' Panasz* stilusának irodalmunkban, arra alább még rátérünk. Itt csak annyit említsünk meg, hogy ha Szabó is, a kinek tárgya pedig nem kívánta meg ezt a bibliai stilust, használja, ez talán nem egészen a véletlen műve, hanem ha csakugyan eredeti munkával van dolgunk, akkor is annak a bizonyítéka, hogy az Brückner dialógusának a hatása alatt készült.

A német irodalomban azonban nem Brückner az első, a ki ezt a ritmusos prózai stilust használja. Valószínűleg Klopstock *Messias*-a és az ennek nyomán épen a göttingeni hainbund keretében keletkezett irodalom tereli a költők figyelmét e stilusra; utánuk az idillirók, különösen Gessner, e stilust gyakorta használják, Herder meg a héber költészettel foglalkozó munkájában [1] épen a héber népköltészetnek a bibliában föllelhető nyomaira mutat rá; értekezése tehát igazolja Brückner álláspontját. Legszebb képviselője pedig e költészetnek utóbb Friedrich von Hardenberg, a kinek hymnusairól épen ritmusosságuk miatt csak legújabban (1902.) sikerült eldönteni a fölmerült kérdést, hogy ezekben prózával vagy versekkel van-e dolgunk?

Nálunk a gondolatritmusoknak ez a, külső alakjára nézve prózai költészete (ha szabad így neveznünk) nem bírt meghonosodni. Kisfaludy Sándor lirájában csak úgy, mint egykor Balassáéban [2] vagy Beniczky Péterében [3] a külső ritmusosság mindig elnyomja a belső ritmusnak ezt az előtérbe tolakodó formáját, a mely ennélfogva csak prózai külalakban érvényesülhet igazában, s a melylyel a biblia költészetében, azután Gessnernél, Brücknernél, Novalisnál találkozunk. Nálunk tehát ez Szentjóbi Szabó László idilljének a legnagyobb jelentősége. Hogy az idill helylyel-közzel valóban szép is, az csak emeli e jelentőségét, csak jobban megmagyarázza azt, hogy Szabó László idilljeit a mult század elején kívülről is tanulgatták, és érthetővé teszi azt a hatást, a melyet Vörösmartyra gyakorolt s a melyet már költészetének tárgyalásakor érintettünk.

Kétségtelen ugyanis, hogy Vörösmarty legszebb elégiája, a melyet egy *Kis gyermek halálára* írt, Szabó László idilljének hatása alatt készült, és itt már biztosan állíthatjuk, hogy az idézett párhuzamos helyek nem véletlen egyezés eredményei:

Szabónál:	Vörösmartynál:
Ah, mikor lesz reggel a' sírba, hogy azt mondjuk a' szunnyadozónak: serkenj-fel!	Ki mondja meg neked, hogy reggel van? Ah Ki fog téged megint fölkelteni?

[1] Vom geiste der ebräischen poesie.

[2] L. *Radvánszky—Dézsi* Rimay-kiadását (Budapest, 1904.) és *Váczy János* Rimay János. Philol. Közl. XXIX. 737—752. l.

[3] Irodalomtörténeti Közlemények. XVI. 385—424.

De ne háborgasd a' halottak nyúgodalmát haszontalan kiáltásokkal.

De fájdalom ne bántsa hamvadat!

Szép volt a' Télon halála és tsendes. Mint mikor eggy kies nyári napon mosolyogva száll-alá a' vidám nap.

Múlásod könnyű volt és tiszta, mint
Az égbe visszaröppenő sugáré.

Vörösmarty tehát bizonyára épen úgy, mint Wesselényi, valamikor kívülről tudta Szabó László idilljét; ennek emléke élhetett benne elégiájának írásakor. E szerint e stílus fejlődésének kapcsolata egészen közvetetlen Szentjóbi Szabó és Vörösmarty között és természetes párhuzamja Wieland és Novalis stilusának. Végső eredményül pedig megállapíthatjuk, hogy a gondolatritmusok szépségei a bibliából jutottak a német irodalomba, a hol Klopstockon kívül Herder ismeri föl azokat először. Klopstock követőit utánozgatja Szabó László, a ki (esetleg csak átdolgozott) idilljében nálunk is meghonosítja ezt a ritmusos prózát [1].

Akár fordítás *A' Panasz,* akár olyan conceptio, a mely német hatások alatt készült, azt mindenképpen tanusítja, hogy Szabó kitünő stilista, és hogy stílusa korán megállapodott, nyugodt, biztos. Sehol sem küzd a nyelvezettel. Egy-egy tájszó használatával öntudatlanúl szebbíti magyarságát, ritmusos prózája élvezetes papírra vetett apróságaiban is.

Ilyenekűl tekinthetjük a nagyváradi évek másik két emlékét, a melyek egyike *(A' Dérhez)* egy kerek gondolat, másika *(A' Kert. N. Váradon)* ha szabad így neveznünk, egy papirra vetett sóhajtás, vágyódás a falusi magány után. Mindkettő olyan odavetett gondolat, efemer elmélkedés, a milyennel Gessner idilljei között is találkozunk. Az elsőben [2] a dérhez fordúl, a mely a tavasznak sokat igért bimbóit letarolta,[3] egy éjtszakán elpusztítva minden reménységet, azután rezignál: nincs miért a levelek is többé zöldelljenek, mert a megpihenni vágyó, kifáradt utas ágaik közt úgy sem talál gyümölcsöt. Ugyanannak a megnyugvásnak a hangja ez, a melylyel később a kufsteini börtönben készűlt Seneca fordításaiban [4] is találkozunk, és a mely ezért szintén vonásokat ad költőnk jellemzéséhez.

[1] Nem szabad ugyan figyelmen kívül hagynunk, hogy ebben az időben, a hetvenes, nyolczvanas években, már máshonnan is ismeretes a gondolatritmus a német irodalomban: erre a korra esik Ossian kultusza is. Mi több, Bacsányi maga is közöl a Magyar Museumban fordításokat Macpherson énekeiből, és Szabó ezeket is ismerte. Szabó ritmusos prózája azonban a göttingeni körhöz vezető szálak miatt mégis inkább a német irodalomra vezethető vissza.

[2] Ed. princ. 99. l.

[3] V. ö alább a *Mályás király* és *Első Mária király* egy közös hasonlatával.

[4] Gnómák és *A' vig öreg* cz. költemény. L. Vasárnapi Ujság, 1869. és Irodalomtört. Közl. XVII. 108. l.

Más óráknak emléke *A' Kert. N. Váradon*[1] cz. pár sora (Toldy szerint: idillje); ez teljesen rávall a pásztorköltészet kedvelőjére, arra a Szabóra, a ki a falunak eszményei, vagy, helyesebben, eszményített életében látja az igazi boldogságot, és tanítás közben, »midőn oskolai porral el-telvén békességes tűrésemmel tusakodnám« — a természet látásán üdül föl. A kert fái, azok, a melyekért később *A víg öreg* sóhajtozik, a melyeknek még látta

Én láttam — ó melly örömmel —
A' legelső levelét,

azok alkotják most is vágyait.

Megvan tehát a prózai munkákban is Szabó László váradi éveinek a nyoma: a boldog elégedetlenség, a falusi élet vágya, a természet szeretete. Sőt az idillekben mindez határozottabban van kifejezve (mint még alább *A' Kívánság*-ban is meglátjuk), szebben van elmondva mint költeményeiben; Szabó prózája fejlődöttebb, de meg aránylag ritmusosabb is, mint Gellert-fordításán kívül bármely költeménye.

4.

Rousseau-fordítások.

A Musenalmanachok költészetének hatásába még egy közvetetlen hatás is vegyűl, a mely költőnk prózáját irányítja: Rousseaué. Tudjuk, hogy göttingeniek és aufkläristák, Goethe és Schiller többékevésbbé mind egyforma tisztelői Rousseaunak, vagy legalább azoknak a szabadelvű eszméknek, a melyeknek Rousseau a leglelkesebb hirdetője. A sturm und drang egészen Rousseau hatása alatt van. Boie vagy Voss és Goeking *Musenalmanach*-jában szintén nem egy hang szólal meg, a mely Rousseaut dicsőíti.

Költészetünkbe és Szabó Lászlóéba tehát már ez úton is eljutott volna Rousseau hatása; ámde ennél közvetetlenebb hatásra is utalhatunk. Zlinszky Aladár[2] Kármán és Kisfaludy Sándor munkáin kívül nálunk Verseghy *Természetes Ember*-ében keresi Rousseau *Émile*-jének első nyomait, s azt mondja, hogy azok nem is vesztek el többé a magyar irodalomban, noha »kimutathatólag reája támaszkodó művekről alig szólhatunk.«[3] Igenis szólhatunk: Szentjóbi Szabó László idilljeinek és más prózai munkáinak tárgyalásakor.

Vajjon Bacsányi, legjobb barátja,[4] vezette-e költőnket Rousseau ismeretére, vagy Kazinczy terelte-e rá a figyelmét, olyan kérdés, a melynek elseje valóbbszínünek látszik, de a melyre biztos

[1] Ed. princ. 100. l.

[2] Zlinszky Aladár. Toldi, a természetes ember. Egy. Philol. Közl. XXXI. 369. és köv. ll.

[3] Id. ért. 378. l.

[4] L. id. adatainkat, Irodtört. Közl. XVII. 110. l.

választ legfölebb még előkerülhető levelek adhatnának. Ezek nélkül semmi biztosat nem mondhatunk, találgatásokba pedig nem bocsátkozunk. Előttünk van a félreismerhetetlen hatás, a melylyel a nagy franczia irodalomtörténetünknek erre a kevéssé méltatott, de nem jelentéktelen alakjára volt.

Tapasztaljuk ezt a hatást Szabó László költeményeiben, a hol egy-egy vers egészen Rousseau nyomát mutatja. Az emberszeretet természetében volt, és a göttingenieknek Rousseautól vett eszméiben csak rokon érzésekre lelt. De közvetlen hatásra vall, mikor pl. *Az én Szeretőm* cz. költeményében[1] így énekel:

Hol vagy szép Szűz! melly megyébe
Kit bár nem-esmérlek,
Még-is elmém képzésébe
Magamnak igérlek.

Az *Émile* nevelőjének — illetve Rousseaunak — tanításai jutnak eszünkbe: »Il existe, il vit, me cherche peut-être; il cherche une âme qui le sache aimer. Mais qu'est-il? Où est-il? Je l'ignore.«[2] Mintha csak Sophie-nak válaszolna Szabó. Ez és a költeményekben itt-ott még föllelhető vonatkozások vezetnek bennünket Szabó Rousseau-olvasmányához: az *Émile*-hez.

Tudjuk, hogy költőnk e mű nagy paedagogiai jelentőségét nem ismerte föl,[3] sőt valószínű, hogy nevelés iránt nem is volt erős érzéke.[4] Erre vall kifakadása is imént tárgyalt soraiban.[5] Azokat az eszméket azonban, a melyek később a Martinovics-összeesküvéssel hozták kapcsolatba,[6] bizonyára ekkor és ebből a munkából szítta magába.

De Rousseau hatásának megitélésekor még egy munkára kell figyelemmel lennünk, a mely ebben az időben látott napvilágot és a melyet Szabónak is ismernie kellett: Kazinczy Gessner-fordításaira.[7] Egyrészt, mert Gessner idilljein is kimutatható az a hatás, a mely Szabó Lászlóéin észrevehető: Rousseaué, másrészt, mert Szabó valószínűleg ezeket ismerve kezd idillek írásába.

És ezzel elérkeztünk a Szabó László prózájáról szóló irodalomnak is egy vitás pontjához: annak a viszonynak a kiderítéséhez, a mely Gessner és Szabó László egy-egy idillje között, vagy —

[1] Ed. princ. 39.

[2] Emile, ou de l'éducation, par. *J. J. Rousseau* Nouvelle édition. Deux-Ponts. Imprimerie de C. Ritter, Imprimeur-librairie. 1829. 3 kötet. II. 104. l.

[3] Magyar Paedagógia. XIV. 414. és XV. 505. l.

[4] Érdekes, hogy Kazinczy adatai szerint pedig »praeceptor volt talán Dobozy uraknál«.

[5] *A' Kert. N. Váradon.* Ed. princ. 100. l.

[6] Erdélyi Múzeum. XXII. 298.

[7] Geszner Idylliumi. Fordította *Kazinczy Ferencz.* Kassán, Fűskúti Landerer Mihály, költségével és betűivel. 1788. Kis 8°, 20+280 l. Idylliumok. Három Könyvbenn.

mert a föntiek után most már így alakul a kérdés. — Rousseau *Émile*-je, és Gessner meg Szabó László egy-egy munkája között van.

Költőnknek *A' Panasz*-on kívül egyetlen nagyobb idilljéről, *A' Kivánság*-[1]ról van szó. Ennek Gessner egy idilljével való rokonságára, az ahhoz hasonló menetére, mint mondottuk, már rámutatott Fürst Aladár.[2] Adatához, mint említettük, csatlakozik Szabónak eleddig egyetlen biographusa, Hajnóczi Iván is.[3] Kutatásainknak eredménye azonban az lett, hogy Szabó László idilljének közvetlen forrása nem Gessner, hanem Rousseau volt. *A' Kivánság* semmi egyéb, mint az *Emile* negyedik könyvének *(Livre Quatrième)* a végéből kiszakított néhány részletnek néhol eléggé hű, néhol meglehetősen szabad fordítása. Az *Émile* idézett kiadásával[4] vetve össze Szabó László költeményei első kiadásának megfelelő helyeit, a viszony a következő:

A' kivánság.[5]	**Émile.** II. kötet.
85—86. l. Én az én lakozásomnak helyét — — — és ezeknek gyümőltseit nem-tartja számba az irigy kertész.	*293—294. l.* Je n'irois pas me bâtir une ville en campagne — — — Les fruits, à la discretion des promeneurs, ne seroit ni comptes, ni cueillis par mon jardinier.
A magyarban itt következő nyolcz	**sornak nincs megfelelője.**
86—88. l. Én keresem-fel a' bokrok közt a' tavasznak első violáit — — — leg-jobb ízt szerző szakátsok e' világon.	*283. l.* c'est s'ôter le plaisir d'aller dans les bois chercher la première violette — — la nature vit encore! *Továbbá:* Je voudrois dans le service — — — sans tant de soins?
88—89. l. Hogy igazán szolgáljanak, kevés tselédet tartok — — — a' mit magam el nem végezhetek.	*283—285. l.* Pour être bien servi j'aurois peu de domestiques — — — qu'on ne peut tirer de soi.
89. l. Ha-mikor az én jó szomszédjaim engem meg-látogatnak — szab törvényt vendégeimnek,	*288. l.* Si mon opulence m'avoit laissée — — — — et l'amitié feroient seuls la loi.
89. l. Nem megyen-el az én ajtóm elől — — — bóldogtalan felebarátomat.	**Megfelelőjét nem találtuk.**

[1] Ed. princ. 85—92. l.
[2] Id. ért. Irodtört. Közl. X. 1900.
[3] Id. m. 35. l.
[4] N. Múz. kvtára. P. o. gall. 1444. f. I—II.
[5] A megfelelő részeknek csak első és utolsó szavait idézzük.

89—90. l. A' társalkodás es az eggymás között való mulatás — — — vállokra merik venni.

90. l. A' kárltya valósággal semmi idő-töltés — — — szokott úralkodni.

90—91. l. De mi ennél — — eggyik a másiknak parantsol.

91—92. l. Ha mikor egy paraszt — — — vidámabb szível tántzolok az színjek alatt, mint az Ország-Háza Palotájába.

294. l. Là, je rassemblerois une société — — — et le panier des vendangeurs.

286—287. l. Le jeu n'est point — — — qu'à leur gagner leur argent.

294—295. l. La tous les airs de la ville — — — Nous serions nos valets pour être nos maîtres; chacun seroit servi par tous.

295—296. l. S'il passoit près de nous quelque paysan — — — et je danserois dans leur grange de meilleur coeur qu'au bal de l'Opéra.

Két kis részlet kivételével tehát, bár fáradsággal, de az egész idillt gondolatmenetében, kifejezéseiben összegyűjthetjük az *Émile*-ből. De a mennyire szétszórt az idill egy-egy részlete, ha Rousseaunál megkeressük, annyira meg kell becsülnünk Szabó László munkáját, a ki a sok — szétszórva és egyenkint leforditva talán zagyva — részletből olyan kerek, kedves képet, logikus menetű, világos rajzot tudott alkotni, a milyen *A' Kivánság*. Nemcsak lefordította Rousseaut, hanem fordítását itt-ott simította is, a részleteket összeillesztette, átdolgozta. Ez átdolgozás módja tisztára kitűnik, ha egy kis részletet összevetünk eredetijével:

Szabónál:[1]

Én az én lakozásomnak helyét, semmi Városba nem-választottam. Eggy kies és árnyékos halomnak oldalába, honnan a' réteket és szántó-földeket bé-láthatni, épittettem magamnak eggy kis parasztos házatskát zöld dészkás ablakkal, és azt, noha a' nádfedél, az esztendőnek mind a' négy részeiben legjobb; és noha még az engemet, az én nádas házak között el-tőltött

Rousseaunál:[2]

Je n'irois pas me bâtir une ville en campagne, et mettre au fond d'une province des Tuileries devant mon appartement. Sur le penchant de quelque agréable colline bien ombragée, j'aurois une petite maison rustique, une maison blanche avec des contrevents verts; et, quoique une couverture de chaume soit en toute saison la meilleure, je préfererois magnifiquement, non

[1] Ed. princ. 85. l.
[2] Ed. cit. 293. l. (Tome II.)

gyermekségemnek bóldog idejére emlékeztetne: még is, hogy pompásabb légyen, ama vidám és eleven színű tseréppel fedettem-bé.

la triste ardoise, mais la tuile, parce qu'elle a l'air plus propre et plus gai que le chaume, qu'on ne couvre pas autrement les maisons dans mon pays, et que cela me rappelleroit un peu l'heureux temps de ma jeunesse.

A kis falusi, tiszta ház leirása Rousseaunál sem eredeti, hanem Ovidius egy gyönyörű részletére vezethető vissza: a Philemon és Baucis házának rajzára. (Metamorph. libri VIII. 619—626. sor.) Juppiter egykor a frigiai hegyek vidékén járt fiával Mercuriussal — mondja a költő, — ott, a hol ma (Ovidius idejében) már csak mocsár van, búvármadarak és szárcsák tanyája, egykor azonban termékeny föld volt, lakható tájék.

Mille domos adiere, locum, requiemque petentes,
mille domos clausere serae. Tamen una recepit,
parva quidem, stipulis et canna tecta palustri,
sed pia Baucis anus parilique aetate Philemon
illa sunt annis iuncti iuvenalibus, illa
consenuere *casa,* paupertatemque fatendo
effecere levem, nec iniqua mente ferendo
nec refert, dominos illic famulosque requiras,
tota domus *duo sunt idem parentque iubentque.*

Megint érdekes véletlen, hogy Ovidius költőnknek is kedves autora,[1] kettősen érdekes, mikor subjectiv hangú idilljének forrása Rousseau közvetítésével megy vissza Ovidiusig.

A mi Rousseau és Szabó László egyezését illeti, valószínű, hogy Szabó hasonlóképpen az egyes részeket egyszer híven, máskor szolgailag lefordította[2], azután összefoglalta.

És itt nyúl bele Rousseau és Szabó viszonyának megítélésébe a harmadik, immár szóba került tényező, Gessner, vagy pedig Kazinczy Gessner-fordítása.

Gessner idilljeiben[3] többször találkozunk rousseaui vonásokkal. A kor szellemében volt Rousseau ismerete, sőt, mint mondtuk, Rousseau szeretete. Az *Émile* a XVIII. század hatvanas és hetvenes éveinek egyik legkedvesebb olvasmánya. Ez már magában is

[1] L. többször id. adatainkat, Irodt. Közl. XVII. 109. l.

[2] V. ö. Szabónál 91. l. »a' kút-kávája a' pohárszék és a' *kantsó-borok* a fán függenek.« Rousseau 295. l. »les bords de la fontaine serviroient de buffet, et *le dessert* pendroit aux arbres.« Világos, hogy Rousseau a gyümölcsre gondolt, a melyet vendégei a kertben közvetetlenül szakíthatnak a fáról.

[3] *Salomo Gessners* Idyllen. Mit der italiänischen uebersezung von Matthäus Procopio professor der italiänischen sprache und litteratur an der herzoglichen hohen Karlsschule. Stuttgart, gedrukt bei den Gebrüdern Mäntler. 1790. I—II. 8°, LVII, 257; 286. l.

megmagyarázná a rousseaui tanítás hatását ezekre a többnyire prózában írott költeményekre. Az egyik idill azonban *(Der Wunsch.)*[1] több mint ezekkel egyforma eszmék hirdetője: a maga egészében véve rousseaui reminiscentiák rendszeres lánczolata. Az *Émile* megfelelő helyeivel menetében így vethetjük össze.

	Gessner id. kiadása.				Rousseau id. kiad. II. köt.
A falusi ház külseje.	21. l. 2. bekezdésétől		27. l. 1. bekezdéséig.[2]		293—294. l.
A kastély és a városi élet gáncsolása.	27. » 2.	»	31. » 1.	»	285—287. »
A természet dicsérete.	31. » 3.	»	35. » 2.	»	281—283. »
A paraszt munkájában.	37. » 1.	»	39. » 1.	»	295—297. »
A régiek könyvei.	39. » 2.	»	45. » 1.	»	277—279. »
Baráti összejövetel.	45. » 2.	»	47. » 1.	»	283—289. »

Igy pontról-pontra kisérve, kevés kivétellel minden résznek megvan Rousseauban a megfelelője. Tegyük hozzá azonban, hogy teljesen egyező részlet egy sincs a két műben. Gessner minden bizonynyal ismerte, sőt használta is Rousseau nagy munkáját; de azért említett idillje nem átdolgozás, mint a Szabó Lászlóé, hanem csak néhány reminiscentia belejátszódása az idill menetébe.

Az idill bevezetése, közepének egy részlete (a messze csapongó képzelet visszahívása), és az idill vége egészen független Rousseautól. Az alapeszme maga egy kevéssé Horatiusra emlékeztet, de nem olyan élénken, mint Szabó László idilljéé.

Mindezek alapján lássuk már most, mennyi köze van Gessner idilljének Szabóéval?

Kétségen kívül van, hogy Szabó László ismerte a *Der Wunsch*-ot. Ezt bizonyítja, hogy idilljének czime ugyanaz, a mi Gessneréé: *A' Kivánság*. Ezt bizonyítja, hogy a mennyiben *A' Kivánság*-ot jogosan tehetjük Szabó váradi éveire (1786—1789.), ez részben összecsik Kazinczy Gessner-fordításának megjelenése évével (1788.) Már pedig Szabó többi, alább tárgyalandó Rousseau-fordítása 1789/90-ben jelent meg, s mivel *A' Kivánság*-éval egy forrásból ered, ezt az idillt is bizvást tehetjük 1788. vagy 1789-re: a Kazinczy Gessner-fordításainak kiadását közvetlenül követő időre. Ebben az időben indul meg a Kassai Magyar Museum, valószínűleg ekkor ismerkedik meg Szabó Kazinczyval. Kazinczy Gessner-fordítása pedig ezt az idillt különösen kiemelve a kötet végére helyezi — mintegy pièce de résistancenak.[3] — Mindezek külső érvek. Véleményünket igazolják azonban belső érvek is. Aligha tekinthető véletlennek, hogy Szabó is, Gessner is az *Émile* ugyan-

[1] Ed. cit. II. 20—51. l.

[2] Bilinguis kiadásról lévén szó, csak a páratlan számú oldalokon van a német szöveg. 21—27. l. tehát négy lapot jelent.

[3] *Az én kivánságom.* Ed. cit. 264—280. l.

azon részét dolgozzák föl idillé.[1] Azonkívül van Szabó költészetében még egy vonás, a mely Gessner idilljére utal bennünket: a szüreti leirás.[2] A Haller gróféknál Mezőtelegden töltött kedves szüreti mulatság emlékei bizonyára megújulnak költőnkben Gessner idilljének, vagy Kazinczy Gessner-fordításának olvasásakor és ezek hatása meglátszik versein is.

Gessner idilljét tehát Szabó ismerte.

Ha pedig ismerte, úgy *A' Kivánság* keletkezése tisztán áll előttünk. — Forrása, — ezt kutatásaink eredménye egészen bizonyossá teszi, — Rousseau *Émile*-je volt. Az *Émile*-lel egy időben olvassa Gessner idilljét és ez külön is fölkelti figyelmét a IV. könyv végére. Igy jön létre az idill. Erre vall legelső sorban az idill címe. Szabó és Gessner tehát egy forrást használtak, de nem egyféleképpen és nem véletlenül.

Szabó idilljének befejezése tudvalevőleg nincs meg Rousseauban. Ez az ötlet, — ha így nevezhetjük, — vagy Gessner alapeszméjének utánzata, vagy Horatius[3] hires epodosának, a *Beatus ille*-nek.

A' kivánság tehát mindenképpen fáradsággal, gonddal, szorgalommal megírt munka, illetve annak fejlett eredménye, igen sok élénk vonással, szemléltetően rajzolt képekkel. Kompiláczió ugyan, de olyan kompiláczió, a melynek szerkezetétől bizonyos fokú eredetiséget megtagadnunk nem lehet. Tervszerűen, rendszeresen irott munka, a melynek egyetlen hibája — helyesen mutat rá Döbrentei[4] — hogy itt-ott ellaposodik. Annak részletezése pl., hogy házának veteményes kertjében mi minden terem, nem éppen idilli, az, hogy csak gyümölcsfát tűr meg kertjében sétáló-helyűl,[5] legföljebb fukarságra vall, vagy kevés izlésre, ha az árnyas vadgesztenyefákat haszontalanoknak mondja.

A mű alapeszméje: vágyódás a falusi élet után. Vissza, talán a Berettyó patakai mellé, Ottományra, szülőfalujába, talán valami békés papilakba, mint egykor tervezte. A falusi élet álmodott boldogsága rajongással tölti el lelkét; és mint falu gyermeke, itt mégis eléggé realista. Már nem a sárga pipéket keresi,[6] hanem

[1] *Émile*. Ed. cit. 277—297. l. részletei.

[2] Geszner, ed. cit. II. 37. l. Szabó, A' nagy szüret Telegden. (ed. princ. 35—36. l.) és A bús puttonos (ibid. 50—51. l.)

[3] Epodon II. Érdekes véletlen, hogy Szabó Horatiusból épen a *Rectius vives Licini*-t (Carm. libr. II. 10.) fordítja és Rousseau is épen ezt dicséri az *Émile* IV. könyvének végén. (Szabó, ed. princ. 37—38. Rousseau, ed. cit. II. 300. l.: »c'est l'aurea mediocritas d'Horace stb.«)

[4] Id. levelében Kazinczyhoz, 1811.

[5] Rousseaunál: »pour *parc* un joli verger semblable. Ed. cit. 193—294. l.

[6] *A' Tavasz*. Ed. princ. 45—47. l.

Melly meg-elégedtem velem
A' sárga libák körül!
Semmi király, Fejedelem
Illy igazán nem örül.

a megélhetés módját, az élet nehezebb részét. De a kép, a melynek egy-egy vonásában e szerint eléggé ragaszkodik a valóhoz, így is mindvégig eszményi. Az emberek ebben az idillben is, a mi keveset szerepelnek, mind igen jók, nemeslelkűek, békés természetűek: épen mint abban a világban, a melynek emlékei Gellert-fordításából (1788.) most lettek ismeretessé előtte, rövid idő előtt, — a pásztorvilágban. Annak ideálizmusa él Szabóban, a ki a göttingeniektől is csak azt tanulta, hogy az emberek mind jók, nemesek, mind tele vannak szeretettel. Ezt tanulta Rousseautól is, az emberszeretetet:

Ki szeretné az életet
Ott, hol nincs emberszeretet?[1]

Erről szólnak azok a történetek, — kikapott gondolatok, — a melyeket Szabó *A' Kivánság*-on kívül Rousseauból fordított.

Ezek a *Töredékek* a Kassai Magyar Museumban láttak először napvilágot. Ott volt megjelenésük annyiban fontos, mert azt bizonyítja, hogy a »Kassai magyar társaság,« jelesen Bacsányi és Kazinczy, tudtak róla, hogy Szabó László Rousseauval foglalkozik; és ez bizonyára támasz volt arra, hogy őt később — közvetve bár — a Martinovics-összeesküvésbe bevonják. Irodalomtörténeti jelentőségük pedig az is, hogy Rousseau *Émile*-jét, ha csak részletekben is, először ismertetik meg a magyar közönséggel, alig több mint egy negyedszázaddal az *Émile* megjelenése után.[2] Megjelenésük, úgy látszik, némi nehézségekkel is járt. E mellett szól, hogy a különben sem egészen ártatlan, mert társadalmi tendenciájú, Rousseau szellemét mindenben magukon hordó részletek szerzőjét vagy Bacsányiék (illetve Szabó László) nem merték, vagy a censura nem engedte megnevezni, és az összesen hat kisebb-nagyobb elmélkedés ezzel a címmel jelent meg: *Töredékek R . . . munkáiból.* De emellett szól az is, hogy a fordító neve sincs kiírva a *Töredékek* alatt, hanem csak *Sz. L.* betük jelzik, hogy ezeknek is Szabó László a szerzőjük.

Igy fogadta ezt el Toldy Ferencz, a ki *A' Kivánság*-ról valószínüleg épen olyan kevéssé tudta, hogy az Rousseau *Émile*-jéből való, mint ezekről a *Töredékek*-ről. Annál inkább elfogadhatjuk tehát mi, a kik *A' Kivánság* forrását ismerjük, tudjuk, hogy a *Töredékek* ugyanarra a forrásra mennek vissza, és tekintetbe veszszük azt, hogy *A' Kivánság* szerzőjének kilétéhez szó sem férhet, mert hiszen Szabó László azt fölvette a saját maga által sajtó alá rendezett 1791-iki kiadásba.

[1] Ed. princ. 57. l. *Az Ember-szeretetről.*

[2] Az *Émile* első kiadása tudvalevően 1762-ben jelent meg, a *Töredékek*-é 1790-ben.

Ebben tehát igaza volt Toldynak. De nem volt igaza abban, hogy a *Töredékek* eredetijét — nem tudni mi alapon — a német *Rabener* szatirikus munkáiban kereste és ezt a minden alapot nélkülöző hipotézist nem jegyzetben vetette föl, hanem kiadásában e fordítás-részletek címéül írta, ezzel későbbi kutatókat is téves irányba vezetve:[1] *Töredékek Rabener munkáiból.*[2] Rabener nevét sem Szabónak vagy Bacsányiéknak elhallgatni, sem a censornak kitörölni nem volt oka. Nem is Rabener Szabó László forrása, hanem Rousseau, a kinek a göttingenieken kívül a legtöbb hatása volt Szabó egész költészetére, gondolkodásának egész fejlődésére. Az *Émile* III. és IV. könyve az a hely, a hol e *Töredékek* eredetijét keresnünk kell. És noha egyes részletei — mint sorról-sorra kisért összevetéseinkből kitűnt — még szétszórtabb helyekről vannak összeszedve, mint *A' Kivánság*-é, a fordítás viszont a *Töredékek*-ben hívebb, a mi a következő kis párhuzamból mindjárt kitűnik:

Szabónál:[3]

Az ember a más boldogságát csak a külső tekéntetből itéli meg; ott gondolja lenni, ahol épen nincsen, és ott keresi, ahol teljességgel nem lehet. A jó kedv nagyon bizonytalan jele ennek. A víg ember sokszor nem egyéb egy szerencsétlennél, ki csak másokat akar elámitani, és magát megbódítani. Ama vidám és nyájas mulatók a társaságokban többnyire szomorúak és zsémbesek otthon; és a házi cselédek szenvedik az ő társaságban tettetett jó kedveknek büntetését. Az igaz öröm se nem igen tréfás, se nem igen víg. Féltvén ezt az édes érzést, róla gondolkodik, midőn vele él; gyönyörködik benne és szinte tart tőle, hogy el ne fogyjon. Egy valóban boldog ember keveset beszél és keveset nevet; a boldogságot úgy szólván a maga

Rousseaunál:[4]

Nous jugeons trop du bonheur sur les apparences: nous le supposons où il est le moins; nous le cherchons où il ne sauroit être: la gaîté n'en est qu'un signe tres équivoque. Un homme gai n'est souvent qu'un infortuné qui cherche à donner le change aux autres et à s'étourdir lui-même. Ces gens si riants, si ouverts, si sereins dans un cercle, sont presque tous tristes et grondeurs chez eux, et leurs domestiques portent la peine de l'amusement qu'ils donnent à leurs sociétés. Le vrai contentement n'est ni gai ni folâtre; jaloux d'un sentiment si doux, en le goûtant on y pense, on le savoure, on craint de l'évaporer. Un homme vraiment heureux ne parle guère et ne rit guère; il resserre, pour ainsi dire, le bonheur autour de son coeur.

[1] Többek között Hajnóczit, a ki id. munkájában a *Töredékek* eredetijét Rabener *Satiren* cz. könyvében jelöli meg.
[2] Toldy ed. 188. l.
[3] Ed. Toldy 194—195. l.
[4] Ed. cit. 41—42. l.

szíve körül húzza öszve. A tomboló öröm és lármás játékok csak a lélek unalmát és csemerét fedezik bé; de az igaz gyönyörködésnek szomorúság a barátnéja. A legédesebb érzékenységet a szív megindulása s könyvhullatások követik; és maga a rendkívül való öröm is inkább könyvezésre fakaszt, mint sem nevetésre.

Les jeux bruyants, la turbulente joie, voilent les dégoûts et l'ennui. Mais la mélancolie est amie de la volupté: l'attendrissement et les larmes accompagnent les plus douces jouissances, et l'excessive joie elle-même arrache plutôt des pleurs que des ris.

Vannak azonban részletek, a melyek ha szintúgy szóról-szóra megegyeznek is az eredetivel — igen szétszórt helyek kompiláczioi. A *Töredékek*-nek és az *Émile*-nek pontos viszonyát összehasonlításunk eredménye így állapitotta meg:

Szabó, ed. Toldy.

Első részlet, 188—190. l.

»Kegyelmes Uram! Élnem kell.« Ezt mondotta egy szerencsétlen — — — Minden ingyenélő polgár gazember.

Második részlet.

190—191. l. Csak annyiban szánakodunk a más nyomoruságán — — — egész tudományunk száraz systemája.

191. l. És valóban, valamint a társasági életben — — — amelyekkel akaratunk ellen bir.

191. l. folytatólag. Vagynak olyan emberek, kik — — — soha nem lesznek könyörülők és kegyelmesek. (S miért?)

191—192. l. A szívnek ezen hibája a nagyobb rendű emberekben — — — soha nehezen nem esett.

Émile, ed. cit.

Livre III. I. 332—336. l.

Monseigneur, il faut que je vive — — tout citoyen oisif est un fripon.

Livre IV.

II. 30. l. On ne plaint jamais dans autrui que les maux dont on ne se croit pas exempt soi-même — — — que n'a point tout l'apprêt de notre sèche morale.

II. 25. l. Si nos besoins communs nous unissent — — — et que l'autre nous ôte les biens dont il jouit.

II. 36—37. l. Il y a des gens qui ne savent — — — il n'est pas miséricordieux.

II. 26. l. Le voir sans le sentir — — — ne connoît de maux que les siens.

192. l. Ah, ne nézze senki a maga méltóságának fényes polczáról — — — a másikig alátaszithatják.

II. 31. l. N'accoutumez donc pas — — — et inévitables peuvent l'y plonger d'un moment à l'autre.

192. l. folytatólag. Mert, még egyszer mondom — — — ez az, amit egy halandó sem kerülhet el.

II. 26. l. Les hommes ne sont naturellement — — — voilà de quoi nul mortel n'est exempt.

Harmadik részlet.

192—193. l.

Livre IV.

Igen összekuszált (mondatról-mondatra fölcserélt) részletek az ú. n. *Troisième maxime*-ból, *(32—34. l.)* elölről: La pitié qu'on a du mal d'autrui — — — odáig: Homme, ne déshonore point l'homme — három részlet kihagyásával: *32. l. 1. bekezdés:* On ne plaint pas non plus un mouton — — — le sort des hommes; *33. l. 3. bekezdés:* Il y a, disent encore nos sages — — — le mal de la prévoyance.[1] és a *34. lapon:* Respectez donc votre espèce — — — mais qu'il se retrouve dans toutes.

Ellenben nincs meg Rousseaunál a következő sorok eredetije: *192. l.* Egy megaláztatott nagy urat — — — öszveséggel érezi és szenvedi.[2]

Negyedik részlet 194. l.

Azt mondják a bölcselkedők — — — jövendő kinjait is előre általlátta.

Livre IV. II. 33—34. l.

Il y a, disent encore nos sages — — — le mal de la prévoyance.

Ötödik részlet 194—195. l.

Fönt az egészet közöltük.

Livre IV. II. 41—42. l.

[1] L. alább a IV. részletet.

[2] Egy részlet (Szabó id. kiad. 193. l. Egyáltaljában azt tartom . . rossznak kiáltják az embert. Rousseau id. kiad. 32—33. l. En général, je juge du prix . . . l'homme si méchant) az *Émile* új magyar fordításából *(Emil vagy a nevelésről.* Írta *Rousseau J. J.* A franczia eredetiből magyarra fordította *Füredi I.* Budapest, Franklin, 1896? 2. kiadás.) hiányzik.

Hatodik részlet 195. l.

A hálaadatlanság sokkal ritkább volna — — — az igaz jótétemény sohasem csinált hálaadatlant.

Livre IV. II. 51. l.

L'ingratitude seroit plus rare — — — on l'enchaîne en le laissant libre.

A második és harmadik részlet zavart egymásutánja — nem úgy, mint a rendszeresen kompilált *A' Kivánság*-é — arra vall, hogy Szabó az *Émile*-ből időnkint fordított egy-egy szebb gondolatot, utóbb (talán, mert Bacsányi kéziratot kért tőle) rendszeres egészszé foglalta össze. De nincs kizárva az a föltevés sem, hogy e részleteket (nem ugyan az összefüggés kedvéért) Szabó zavarta össze, hogy az eredetitől annál inkább távolodjék. Mert hogy Rousseaut, — mint említettük, — különösen pedig az *Émile*-t fordítani ebben az időben nem volt épen ajánlatos, az természetes. Nem ugyan irodalmi viszonyaink miatt, sem arra való tekintettel, hogy Németország bizonyos irodalmi köreiben ebben az időben egész hadjárat indul meg az *Émile* tanításai ellen (jóllehet nagy még a regény elterjedtsége), hanem politikai okokból. A reactionarius párt már kezdett fölékerekedni II. József szabadelvű eszméinek, szabad szellemének. S viszont, hogy e részletek, különösen az első, egyáltalában megjelenhettek, csupán a II. József halálakor bekövetkezett rövid áramlatnak köszönhetjük, a mely a Franciaország felől jelzett viharok első szellője volt.

Az első részlet különben egyébként is nevezetes, mert egy ismert szállóigének [1] első magyar fordításával kezdődik:

— »Monseigneur, il faut que je vive!«
— Je n'en vois pas la nécessité!
[— »Kegyelmes uram! Élnem kell!«
— Nem látom szükségesnek lenni!]

A' Kivánság-ban Szabó egy álmodott falusi életnek szépen festett képén helyezi el a modern eszméket, rousseaui elveket, mindenek fölött az emberszeretetét, a *Töredékek*-ben a poétikus rajz helyébe csevegésszerű elmélkedések állnak, a melyek (a hat részletben) a következő tárgyakat fejtegetik: 1. Minden embernek joga van élni; de ez a jog nemcsak újabb jogokkal, hanem kötelességekkel is fölruházza. 2. Ilyen kötelesség a szerencsétlennel jót tenni. Csak a ki sohasem élte át a nyomoruságot, az nem érzi át ennek szükségét. 3. A szánalom relativ érzés. Mindenki megérdemli a szánalmat, de leginkább a köznép, helyzete miatt. 4. A gazdag kevésbbé szorul szánalomra nyomorúságában, mert maga idézte azt elő. 5. Az igazán boldog ember zárkózott. 6. Az ember a jótéteményekért természeténél fogva hálás.

[1] L. *Tóth Béla*, Szájról-szájra.

Mind igazi rousseaui gondolat, eszmék, a melyek később a német romanticismus alapját tették, filozófiájának irányát jelölték ki, s a melyek már *Werther keservei*-ben, nálunk utóbb *Fanny hagyományai*-ban módszert adtak az író kezébe: az olvasó érdeklődését az elérzékenyítés által fölkelteni és lekötni. A wertheri műveknek alapgondolatát és — ha így mondhatjuk — módszertanát, de talán a romantikus drámáét is, összefoglalja véletlenül e pár töredék-fordítás.

*

Az eddigieken végig tekintve, megállapíthatjuk, hogy Szabó László eleddig tárgyalt prózai munkái legnagyobbrészt fordítások, átdolgozások, vagy legalább is idegen hatások tiszta tükrei. Az író alanyából tekintve tehát mindez igazában csak stilusgyakorlat volt, de olyan stilusgyakorlat, a mely irodalmunkban nem maradt hatás nélkül és a melynek irodalmunk történetében nem szabad nyom nélkül maradnia. Gessnernek, másrészt a göttingenieknek, majd Rousseaunak hatása érdekes, mert jellemző vonásaik e munkáknak akkor, mikor Kazinczy figyelme is Klopstock követői felé, a hainbund költészetére irányul.

5.

Első Mária magyar királynak élete.

A szentimentális Gessnernek és a logikus, higgadt Rousseaunak, a ki csak irányt jelöl a szentimentálizmusnak, közös hatása összeolvad Szabónak abban a munkájában, a mely, ha befejezi vala, leginkább megőrzi nevét a magyar próza fejlődésében. Eddig tárgyalt munkáiról kimutattuk, hogy vagy szószerinti fordítások, vagy idegen hatás reminiscentiái. Az *Első Mária magyar királynak élete* minden esetre eredeti conceptio töredéke. Sajnos, hogy töredék.

Bajos róla eldönteni, hogy milyen műfajhoz tartozik. Toldy Ferencz eleinte, bizonyára címéből (vagy épen a Kassai Magyar Museum közléseinek főcíméből: RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK) indulva ki, történeti munkának nézte. Utóbb, Szabó munkáinak kiadásában, már novellának mondja, és ehhez a föltevéséhez a Szabóról szóló irodalom is hozzájárult. Részünkről azonban, a szélesen festett alap miatt, a melylyel Szabó e munkáját kezdi és alábbi részletezéseink alapján inkább az első magyar történeti regények egyikének töredékét látjuk benne. E tekintetben pedig kétszeresen érdekes ma ez a mű.

Mert a modern irodalom, a festészet módjára, műfajaiból kezdi a történeti vonásokat kiküszöbölni. Úgy a mint a hősi eposz ma már csak az irodalomtörténetnek szeretettel ápolt emléke, a melynek szakembereken kívül többnyire csak kegyeletből ha akad

olvasója, lassankint más epikai válfajok is letünnek. A hősi eposzt — minden jel rávall — nráris követni fogja a vele többé-kevésbbé analóg [1] prózai műfaj, a mely nálunk a XIX. század eposzával közös talajból virágzott ki, de jóval túlélte azt: a történeti regény. Jókai történeti regényei — a melyek messze távolodtak Eötvös schémájától — legélénkebb bizonyítékai ennek a föltevésnek. Ezek az egy századnál alig tovább virágzott műfajnak már olyan alkotásai voltak, a melyek mind jobban közeledtek a társadalmi regényhez.

Nálunk az eposznak ezt a szerencsés vetélytársát (Toldy Ferencz nevezte így) tudvalevően Dugonics András alkotta meg. A XVIII. század végének, de sőt a XIX. század elejének [2] Dugonics regényei kedves olvasmányai voltak. Ezek a regények, a melyeknek — Eötvös József hasonló munkájával szemben — a történeti multhoz édes-kevés közük volt, csakugyan »epochalis hatást gyakoroltak«.[3] Jelentőségükhöz szó sem férhet. Ha a mi történeti regényeinkben több vonás van is Scott vagy Chateaubriand műveiből, mint ezekből az első kisérletekből, Dugonics regényei mégis fontos adatok több évtized művelődése történetéhez, mert hosszú ideig megtartották népszerűségüket és korszerűségüket.

Ha egyéb nem, a kegyelet is megőrzi Dugonics regényeinek emlékét. Szabó László regénytöredékét azonban, — ennek a kornak egyik érdekes torsóját — csakhamar elfeledték. Pedig, ha szabad e hasonlattal élnünk, egy halódó életnek szépek az emlékei, és Szentjóbi Szabó Lászlónak az a töredéke, a melyet a Magyar Museum 1789—1790. évfolyamának második és harmadik negyede és Toldy Ferencz kiadása [4] tartott meg, a történeti regénynek nálunk első gyermeklépései közé tartozik.

A kis, alig egy nyomtatott ívre terjedő töredék is, mint munkáinak legnagyobb része, költőnk nagyváradi tartózkodásának idejéből való és alig egy évvel Dugonics Etelkája után jelent meg. A Kassai Magyar Museum folytatásokban kezdte közölni. Azonban, sajnos, csak két folytatás jelent meg, azután szerzője abbahagyta. Az 1789—1790-iki évfolyam negyedik negyede már egyéb munkát közöl Szabótól. Épen czért valószinű, hogy a mű további része kéziratban sem volt meg. Ugy vagyunk ezzel is, mint majdnem mindennel, a mi Szabó Lászlóra vonatkozik: itt-ott fölmerül egy adat, itt-ott legalább valószinű, néha biztos következtetéseket vonhatunk le valamiből, a mi költőnkre nézve fontos volt, nagyjában azonban a kutató csak tapogatózhatik; a mennyire ez a

[1] *Herberger Béla, A regény.* 12. és köv. ll. Csíksomlyói főgimn. értesítő progr. értekezése 1903—1904. 1—66. l.

[2] Az *Etelka* harmadik kiadása 1805-ben jelent meg.

[3] *Toldy Ferencz*, A magyar nemzeti irodalom története. Pest, Emich, 1864—1865. 131. l.

[4] A magyar nemzet classicus írói. Negyedik folyam. *Szentjóbi Szabó László köllői munkái.* Összeszedte *Toldy Ferencz*, Pest, Heckenast, 1865. 196—212. l.

kritikai irodalomtörténettel megfér. Világosságot csak kéziratainak lappangó része meg levelezései deríthetnének rá, ha előkerülne belőlük valami.

Irodalmunk határozott kára, hogy ez a megkezdett munka töredék maradt. Nagy munkának az aláfestését és első, már jellemző vonásait őrzi ez a töredék. Sok részlete emlékeztet ugyan korának érzékeny regényirodalmára, de az egésznek impressiója olyan műnek az emléke, a mely egyéni vonásokat őriz, mert önállóan készült. Már benne van az az erős hazafias érzés, a mely később Szabó László hazafias drámáját, a *Mátyás király*-t legjobban jellemzi [1] és a mely megvan Dugonicsnak minden munkájában. Van stilusa: folyékony és cziczoma nélkül való. Tud elbeszélni: sohasem unalmas, mert ért a meseszövéshez és figyel a korrajzra. Alkalmazkodik saját korának hangulatához is. Csupa olyan tulajdonság, a mely őt, korának viszonyaihoz mérten, minden tekintetben kiváló regényíróvá tette volna.

De relative tekintve is fontos Szabó László töredéke. Dugonics fantasztikus históriái mellett Szabó László regénytöredéke — nálunk először, mert hiszen közvetlenül az *Etelka* után jelent meg — azokat az elveket tartja szem előtt, a melyeket később Eötvös körvonaloz. A történeti hűségre való törekvés a kis töredeknek minden sorából kilátszik. A történeti eseményeknek ugyan nem egy helyen nem egészen hű a képe; a jóhiszeműséget azonban nem szabad költőnktől elvitatni. Egyetlen adat, — Czilley Borbála szereplése — az, a mely öntudatos változtatásnak látszik. De épen ez a változtatás egyik bizonyítéka annak, hogy regénytöredékkel van dolgunk, mert ezt a változtatást a munka meséje kívánta meg. Minden másban Szabó híven ragaszkodik korának történeti tudásához és más kérdés az, hogy e tudás milyen viszonyban van a történettudomány mai állásával.

A korrajz, mondottuk, igen széles alapon nyugszik. Mária királyunk életében csakugyan vannak tragikai vonások. Ezeket azonban csak úgy lehet a maguk valójában megrajzolni, ha az író Mária egész életére kiterjeszkedik. Szabó László ennél is tovább megy: Nagy Lajos végső napjaiig. A történeti események, a melyekre rövid bevezetésében kiterjeszkedik, a következők: 1. Nagy Lajos hódításai: Veres-Oroszország, Podolia, Moldva, Bolgárország, Bosznia és Dalmáczia; Velencze adófizetése. 2. A királyi székhelyet Budára teszi át Visegrádról. 3. Pécsett egyetemet állít. 4. Lajos öcscse, István, Erdély, Szepesség és Sáros vezére, majd ennek fia is, János meghal. 5. Ifjabbik leánya, Hedvig, Jagellóhoz megy férjhez. 6. Máriát magyar királynak szánja és IV. Károly fiával politikából eljegyzi.

Mindez adatokhoz — különösen Lajos király koráról — Szabónak bőséges följegyzések voltak rendelkezésére. Nagy Lajos-

[1] *Gyulai Pál* előszava a *Mátyás Király*-hoz, Id. kiad. III—XX. l.

nak még a *Hármas kis tükör*[1] is elég sok hadjáratáról tud. Említi az oláh vajda megfékezését, Podolia, Bosznia, Servia és Bulgária elfoglalását és a nápolyi hadjáratot.[2] Való is, hogy a jó magyar tankönyvecske legközelebb állott Szabó Lászlóhoz, a váradi »falusi oskola« tanítójához. De a töredék ennél mélyebbreható történeti kutatásokról is tanuságot tesz.

Küküllei János, vagy inkább az e néven ismert Tótsolymosi Apród János küküllei főesperes munkája alapján[3] és Turóczy krónikája meg a budai és dubniczi krónika révén Lajos élete és családi viszonyai elég részletesen jutottak el a későbbi történetírás kereteibe, Katona, Pray munkáiba. Szabó Lászlónak pedig Küküllei munkája ekkor új magyar fordításban is rendelkezésére volt; a jó pálos P. Orosz Ferencz,[4] a ki Turóczy 1488-iki augsburgi kiadásából fordítja le »Ennek az Authornak Krónikájá«-t[5] és könyvecskéjét 1760-ban, ugyancsak Lajos hadjáratait emeli ki előszavában: »Óh melly sok és nagy Hadakozásokat vitt ő végh hez tellyes életében!« Munkájában Lajosnak mindazon hadjáratai megvannak (V. VI. VII. VIII. X. XXVII. XXIX. XXX. XXXIII. XXXIV, XXXVIII. czikkely), a melyekre Szabó kitér. De akár ezt, akár a krónikák valamelyikét, talán közvetlenül Turóczyét, használta is, minden esetre Küküllei valamelyik változata volt forrása. Erre vallanak a Lajos király családi viszonyairól írott részletek. (LII. czikkely.[6]) Megvan itt Mária gyermekkori eljegyzése Nagyszombatban, Hedvig *(Adviga)*, az ifjabbik királyleány férjhezmenetele, a jegyzetben Zsigmond magyarul-tanulása. Lajos életének végső éveiről, mint Szabó László is, kiemeli, hogy »Országi és Birodalmi, minden-felől, vagy-is környös-környül nyugodalmas és csendes állapatban lennének,« — s evvel szemben, mikor meghal, »ezt a' sok nyomorúság alá vettetett életet« hagyja el — olyan contrast, a mely Szabó Lászlónál is a kép első vonásait adja.

[1] Dolgozatunkhoz a következő kiadást használtuk: *Hármas Kis Tükör*, mely I. A' szent Históriát, II. Magyar Országot, III. Erdély Országot annak földével, polgári-állapatjával, és históriájával, gyenge-elmékhez és a' mostani időkhöz alkalmaztatott módon summásan de világosan elő-adja és kimutatja. Ovid. Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos / Ducit et immemores non sinit esse sui. Posonyban és Komáromban. Wéber Simon Péter' költségeivel, és betüivel. 1793.

[2] Id. kiad. 128—129. l.

[3] L. erről újabban: *Dékáni Kálmán*, Küküllei János műve Nagy Lajosról. Az E. M. E. első vándorgyülésének emlékkönyve. Kolozsvár, 1906. 78—94. l.

[4] Első Lajos Magyar Királynak dicsőséges országlásáról, élete fogytáig viselt dolgairúl, Ugyan ő Felsége János nevű belső-titok-tartó Nótáriussától (ki üdővel osztán Erdély-Országban Kiküllői Fő esperes vala, és ugyan ottan az Esztergami Érseknek Lelki dolgokban Generalis Vicariussa) szerzett rövid krónika, mellyet azon Királynak frissebb Emlékezetére, és a' Magyar Nemzetnek Dicsőségére Deákbúl Első Remete Sz.-Pál Szerzetebéli *Pr. Orosz Ferencz* most újonnan magyarra fordított, 's némelly rövid magyarázatokkal meg-világosított és bővített. Budán, Landerer Ferencz Leopold által, 1760-dik Eszt. 16.-dr.

[5] Id. kiad. 100. l.

[6] Id. kiad. 93—96. l.

Hogy Küküllei munkáján kívül mását is — talán Katona István hatalmas művét — használta Szabó, az nincs kizárva. De Orosz Ferencz fordítására rávall az a részlet, hogy Szabó, Lajos korának jellemzésében, azt írja: »akiket ma iródeákoknak hívunk, azok akkor *titoknokok* voltak.« [1]

Szabó regényének az a töredéke, a mely ránk maradt, még Lajos életében játszik. Hódításainak végén van, Hedviget férjhez adta. Öcscse István és ennek fia, János is elhúnynak. Károlylyal — egykor ellenségével — békében él. A regénytöredék tehát »az egész magyarországi történeteknek« egyik legnagyobb és legszebb korszakába vezet vissza bennünket. Majdnem Dugonics terjengősségével, de hihetőleg nem az ő hatása alatt, igen részletesen beszéli el nagy királyunknak alkotásait. »Nem elégedett meg úgy, Szent Istvántól fogva, egy királyával is Magyarország, mint Lajossal.« Ismerte ő, ugymond, a magyaroknak nemzeti lelkét. Es értett hozzá, hogyan kell szeretetüket megnyerni és megtartani. Az ő idejében volt a legnagyobb Magyarország. És talán ezért időzik hosszasan és kedvvel ennél a kornál a költő, noha tárgya már továbbvinné őt. Ismeri Lajos uralkodásának, mint mondtuk, minden eseményét, és látszik, hogy olvasóira is rá akarja késztetni azt a szeretetet, a melylyel ő e korhoz ragaszkodik. Általában csak igen nagy emberek vonzzák Szabót. II. Józsefről tudja, hogy

— — — nagyobb volt az egész századnál,

Mátyás királyról »ki még egyszer nagyobb az atyjánál,« Vergilius szavaival fennen hirdeti, hogy: hic vir, hic est . . . Lelke egész melegségével fordul Lajos király korához,[2] a mikor »boldog volt a haza, — csak maga Lajos volt boldogtalan«. Mert tudta, hogy fiutód hijján lányainak uralma alatt megdől Magyarország hatalma, hogy a belső egyenetlenség megemészti majd a külerő által legyőzhetetlen népet. Öcscsének, Istvánnak és ennek fia, Jánosnak, a horvát bánnak halála után két leánya, Mária és Hedvig egyedül maradt.[3] A fiatalabbikat, Hedviget, Jagelló lengyel királyhoz adta feleségül a gondos apa. Az idősebbikre, Máriára, várt a magyar trón minden fénye, minden gondjával.

Ez az a helyzetrajz, a melyet Szabó László a cselekményhez bevezetésül ad. Kiegészíti ezt a háttérül szolgáló rajzot néhány szó IV. Károly római császárról, a kit, ha hatalomban nem ért is föl Lajossal, mint a római császári korona birtokosát, az uralkodók közt elsőnek tekintettek. Fia, az ifjú Zsigmond, hírnévre szinte az

[1] V. ö. *Orosz Ferencz* művének a czímével.

[2] Érdekes, hogy Nagy Lajost Mátyásnál is jóval többretartja: még ama hatalmas Mátyás király is csak halavány holdvilágban jelent meg az elmúlthoz képest.« Ed. Toldy, 198. l.

[3] Lajos legidősebb leányáról, Katalinról, úgy látszik nem tud Szabó. Munkája legalább nem említi.

apját is fölülmúlta, mert már gyermekkorában igen nagyeszűnek tartották. Ezt a kiváló ifjút választotta Lajos leánya férjéül; választásába az ország rendjei is beleegyeztek.

Ezt a helyzetrajzot, a mely egy-egy közbevetett megjegyzésével érinti csak az eseményeket, de a cselekmény fejlődésére nem hat, hangulatkeltő bevezetésnek tekinthetjük. — Láttuk, mik benne Szabó történeti adatai; láttuk, mit tud ezekről a kor főkrónikása, Küküllei; lássuk most, hogy az újabb történeti kutatásokkal szemben mint állja meg helyét Szabó László korrajza?

Pór Antal és mások kutatásai óta világosan áll előttünk a terv, a melylyel Nagy Lajos élete végén két leányának Magyarország és Lengyelország trónját biztosítani, de ezzel együtt politikájuk további irányát kijelölni is akarta. E szerint Máriának jutott volna a lengyel trón, férje pedig Zsigmond brandenburgi őrgróf lett volna, azért, hogy ekként Lengyelország a Keleti tenger felé nyerjen utat a terjeszkedésre; Hedvignek pedig a magyar korona, férjül meg Lipót osztrák herczeg fia, Vilmos jutott volna, hogy így Magyarországnak Ausztriára való befolyása biztosíttassék. Hogyan tette tönkre e századokra szóló terveket Erzsébetnek, Lajos özvegyének az ambiciója, nem tartozik tárgyunk keretébe. Az eddigi adatok is megczáfolják azt, hogy Zsigmondnak és Máriának a magyar trón volt szánva.

Megfelel viszont mai történeti tudásunknak is az az adat, hogy Zsigmond a magyar udvarban nevelkedett és magyarul is tudott. Lajos terve azonban az volt, hogy Zsigmondot azután Lengyelországba küldi, az ottani szokások elsajátítására. Való az is, hogy Mária nevelése az ursuliták nagyszombati zárdájában fejeződött be, noha Szabó meg arról nem tud, hogy a visegrádi várban, János esperes vezetése alatt kezdődött. Nagyszombatba vezet a cselekmény voltaképpeni kiinduló pontja.

Mert az eddigieken még nem volt meg a kép jellemző színezete, és a hátteret csak odavetett ecsetvonások jelezték. De árnyalataiban — ha megmaradhatunk hasonlatunknál — únos-eleget mutat a rajz ahhoz, hogy végre a cselekmény főszemélyével megismerkedjünk, a ki a már vázolt vagy jelzett csoportoknak a középpontja lesz. Eddig az ő alakját is csak néhány egyszínű vonás jelenti, a mely semmiben sem különbözik a többi személyéitől. Most vezet bennünket környezetébe a költő.

A környezet a ragyogó, viaskodó lovagkornak egyik regényes szürkeségű, rejtett klastroma, fönn, Nagyszombatban. A nevelési módszerökről híres Orsolya-szűzek sürgölődnek ott Magyarország jövendő királyának[1] oktatása körül. Udvarában Gara nádor felesége a »fő gondviselő asszony;« társai közül Czilley Borbárával mulatgat legtöbbet.

[1] Természetesen Szabó álláspontjára, illetve az ő történeti tudásának alapján állva.

Czilley Borbála szereplése — noha, mint látni fogjuk, az egész regénynek váza ezen alapszik — mai fölfogással vizsgálva mindenesetre meg nem engedhető poetica licentia, olyan anachronismus, a melylyel szemben áll az a részletekre kiható tudás, mely Szabó egész művéből egyébként kiviláglik.

Regénytöredéke Lajos élete végét, tehát az 1379—1382. közötti éveket vázolja. Mária 13 éves. — Zsigmond, helyesen mondja Szabó, 15 éves (* 1368. febr. 14.) — Mária 1395-ben hal meg mint áldott állapotban levő fiatal, 25 éves asszony (* 1370.) és hat év mulva 1401-ben jegyzi el az ekkor 33 éves Zsigmond Czilley Ulrik *kilencz éves* leányát, Borbálát. Mária és Czilley Borbála közt legalább 22 év korkülönbség van, és Czilley Borbála 1382-ben, mikor Szabónál már mint Mária játszótársa szerepel, még nem is él (* 1392.), Mária halálakor pedig mindössze három éves.

Gara István ekkoriban szintén nem nádora Magyarországnak. Ellenben az Garay Miklós, az előbbi makai bán, a kinek utóbb Mária uralkodása alatt oly fontos szerep jutott. Az ő feleségére gondolt-e Szabó László, az mellékes. Mindenesetre Garáné az egyetlen költött alak, a ki szerepel; mint látni fogjuk, igen sikerülten rajzolt alak. Ő és Czilley Borbála a töredéknek Mária mellett legjelentékenyebb alakjai.

Az ő társaságukban, a »kies völgyben, egy suhogó víz partján, szép kilátású termékeny határban« épült kolostorban jelen meg az olvasó előtt Mária. Nem szép leány. De igen kedves arcza van, nyílt, tiszta tekintete, méltóságos megjelenése. Társaságban csöndes természetű. Jellemzését mintegy a maga egészében előtanulmánynak tekinthetjük a *Mátyás király* Katalinjához; minden vonása egyezik vele; de Máriában költőnk egyúttal — úgy lehet — előttünk mindmáig ismeretlen menyasszonyát is megörökítette. Legalább ilyesmit sejtet az, a mit Máriáról meleg szeretettel jegyez meg, hogy: »*a legjobb, legáldottabb feleség, s legkedvesebb háziasszony lett volna*, ha egyszersmind — fejedelemnek is nem kellett volna lennie.« És ha Máriának (egyébként mai történeti tudásunkkal is megegyező) rajzára gondolunk, eszünkbe jut Szabó egyik költeménye [1] is, a melyben ezt írja szerelméséről: [2]

— — szelídségét, jámborságát,
Tiszta szíve' erányosságát,
Ártatlan szeme' tekintetét
Ember-szerető természetét
Mind az imádásig tisztelem.

Vele (Máriával) ellentett természetű a csinos, de hiú, tetszelgő, pajkos Czilley-leány, a kit apja nagy befolyása miatt választottak

[1] *A' szerelmes pásztor.* Ed. princ. 54—55. l.
[2] V. ö. Erdélyi Múzeum. XXIII. 122. l.

a királyleány játszótársául. (Természetesen ez a befolyás is anachronismus. Czilley Ulrik először 1396-ban, Zsigmond havasalföldi szerencsétlen hadjáratában tűnik ki s nyeri meg Zsigmond — nem Nagy Lajos — kegyeit, a ki a siklósi fogsága alatt szerzett új érdemeit jutalmazza meg Czilleynek, mikor leányát eljegyzi. Szabónál azonban Borbála, úgy látszik, később a királyné vetélytársa. A töredék legalább így mutatja.) A mennyi gyötrelmet okozott később Máriának, annyiszor derítette föl pajkosságaival gyermekkorát. A kertben csörgedező patak partján sokat járkáltak együtt. Ott csevegték el egymásnak színes leányálmaikat, oda fűződtek a legszebb leányévek visszahozhatatlan ábrándjai. Szabó rajzában abban a korban voltak mind a ketten, mikor a leányszívben az első sejtés ébred a szerelemről, megjelennek az első rózsaszínű fellegek, az első álmok — ezúttal jogosan: a királyfiúról.

A királyfiú meg is jelent. De nem a maga jószántából jött. »Elmúlik a szerelem sokszor — írja Szabó, — midőn az első kedves képnek visszatért emlékezete a csalárd szívet mégis gyönyörködteti. Zsigmondnak éppen nem tetszett Mária.«

Zsigmond, mint említettük, IV. Károlynak, a hatalmas németrómai császárnak a fia, a ki hírnévre szinte apját is felülmúlta, mert — regényünk szerint — már gyermekkorában igen nagyeszűnek tartották. Ha Máriában Katalin előzőjét látjuk, még több joggal hihetjük Zsigmondról, hogy Szabó benne az ifjú Mátyás alakjához adott sok vonást. Nem csupán egy-egy jellemvonásból következtetjük ezt, hanem több részletből is. Legérdekesebb és a legbiztosabb adat erre nézve a következő két részlet közt vont párhuzam:

[A kor] kedves ízű gyümölcsöket esküdött e fakadó bimbóról, mely még az őszi megérésig az egész esztendő bizonytalan változásainak alájok volt vettetve.

Első Mária élete.[1]

Vitéz: Ah, de mi édesebb még is a reménységnél? és egy ilyen jól indult fából nem várhatunk-e méltán áldást, a ki magát már most is oly gazdagon mutatja, életének tavaszába a legszebb termést, nyárra és őszre a legjobb ízű gyümölcsöket igéri?

Mátyás király. I. felv. 6. jel.[2]

Van még néhány közös vonás a két műben. Az a czélzás, a melyet Gyulai Pál a *Mátyás király* III. felv. 5. jelenésében lát,[3] a melyben, mintha Gara nádor Mátyás helyett I. Ferenczhez szólana: »Kegyelmes király! csak egy kérésem vagyon hozzád a haza nevében — — — Válaszszad Buda várát lakóhelyedül; stb.«[4] megvan a *Mária Király*-ban is, midőn elmondja, hogy

[1] Ed. Toldy, 200. l.
[2] Ibid. 109. l.
[3] *Gyulai Pál*, Előszó a *Mátyás király*-hoz. (Id. m.)
[4] Ed. Toldy. 168. l.

Lajos ott hagyta Visegrádot, mely pedig atyjának nagyon kedves volt, és Budára tévén székhelyét, ezt a várost nagyon fölvirágoztatta.

De Mátyás, ha öntudatos is, szerény. Zsigmond öntelt és hiú. Mikor a két leányt meglátja, a szelid, méltóságos, királyi Máriát és a kaczér, szép Borbárát, szíve ez utóbbi felé hajlik. »Édesdeden szítta bé azon sugárokat, melyek annak kellemetes arczáiról tündöklöttek.« De egyúttal volt benne annyi politika, hogy nem mutatta szerelmét, hanem Máriának hódolt. Mária szíve pedig eltelt Zsigmonddal. Naív gyermekes vonások azok, a melyekkel költőnk Mária szerelmét rajzolja. A valónak talán megfelelhetne, mert eljegyzésekor (1379.) Mária csak kilencz éves, Zsigmond tizenegy. Szabó azonban egyebekben Máriát idősebbnek rajzolja és tizenhárom évesnek mondja is. Ehhez képest pedig megjegyzései igen naivok. De megvan bennük a XVIII. század végének az az eszményi életfölfogása, a mely a német romantika álmaiban éri el tetőpontját, s a melyet Szabó Rousseautól tanult. A szabad természetben nevelt gyermek, a ki tíz éves korában tanul olvasni s a kinek az életről olyan képe van mint Emilnek, tizenhárom éves korában csakugyan gondolkodhatik még madárfészekről: »Alig várta — úgymond — öszvekeléseket, hogy együtt keressék a madárfészkeket; hogy szűntelenül együtt üljenek valamely magános hárfa hangjai mellett.« Belejátszott ezekbe a mondatokba a költő gyermekéveinek meg-megujúló emléke is; eszünkbe jut Szabónak a gyermekkorát többször ujra fölidéző költészete:[1]

Ó mint örültem lelkembe,
Ha fészekre akadtam
Mint vert szívem keblembe
Ha másnak mutathattam![2]

Ezeknek az emlékeknek visszatérése Mária jellemzésében újra megtalálható. Nem véletlen, hogy mindez legjobban meg is felel a Máriáról alkotandó képnek. Zsigmond ezt az igaz, naiv ártatlanságot nem ismeri föl Máriában. Gondolkodása — ha Máriáé fiatalítva van — tulságosan meggondolt, nyugodt, számító egy tizenötéves ifjuhoz. Szinlelni tudja a szerelmet Mária iránt. Szerencséjére szerelmében nem is kételkedik senki; csak Garáné veszi észre, hogy a közeledő tavasz nem a Mária tavasza.

Zsigmondot a Máriának oly boldog napok után Lajos Budára vitte magával, hogy a magyar udvar levegőjében szokásainkat könnyebben elsajátítsa. Máriát Garáné alig tudta megvigasztalni.

[1] L. a *Debreczeni Kalendárium* 1825-iki kötetében *Sz. L.* jelzéssel megjelent költeményét: *A' Gyermekkori idők' emlékezete.* (Ujra közöltük a Philol. Közl. 31. kötetében.)

[2] *A' Tavasz* cz. költeményében. Ed. princ. 45—48. l. V. ö. még a föntebb elmondottakat *Egy szép Leányhoz* cz. költeményével. (U. ott, 26—27. l.)

Az a barátnő pedig, a kinek szívét kiöntötte, de a ki nem volt már gyermek, hogy »Zsigmondnak iránta való kedvező figyelmetességét észre ne vette volna,« Borbára, az ő andalgásait elébb kinevette, majd pedig megúnta. Vágyott az udvar mulatságaira, a zárdáénál szabadabb életre, lármásabb vigasságokra. Atyja, Czilley befolyásának sikerül kivinnie, hogy leányát hazavihesse, Budára. Annál is könnyebben megkapta rá az engedelmet, mert Lajos Máriát is csak félesztendeig akarta még a kolostorban hagyni.

Ez a regény expositiója és ez az egész, a mi ránk maradt. A regény további fejleményét sejthetjük ugyan: mikor Mária félév mulva Budára kerül, már Borbára szíve a Zsigmondé, az álmok királyfiát, a serdülő gyönyörű ifjut pedig Borbárához köti egy félév mulatságainak ezernyi kedves emléke. A nagyszombati kolostor kertjében, szürke falai között hullatott könyeket Mária nem ok nélkül sirta. Azt hiszszük, ez lett volna a regényben az összeütközés, a regény veleje. Mégis, a további menetet találgatnunk hasztalan volna, épen mert minden csak találgatás maradna. Egy-egy odavetett czélzásból, meg a három főalak jellemrajzából is — mint egy vázlat valamely alakjának tartásából, mozdulatából — csak annyi következtetést vonhatunk, hogy Zsigmond és Borbára szerelme titokban tovább nő, és hogy Máriának anyján kívül Garáné marad egyedüli hű társa. A házasság nem teszi őt boldoggá, Lajos sejtelmei, növekvő nyugtalansága beteljesednek halála után. Zsigmondban pedig »a rendetlenségre hajló indulatot az idő természetévé változtatta« és Mária továbbszenvedi mellette mindazt, a mi nőnek a szenvedésből kijuthat. Szenvedésre született.

Ismételjük, mindez csak néhány halvány reflex. Az irodalomtörténet csak arról itélhet, a mi megvan. Ez pedig két érdekes rajz csupán. Az elsőnek merev, komor, de éles vonásai Lajos korának végét ábrázolják. A másodiknak regényes háttere a kolostori élet rajza. Az előtérben a suttogó, kedves két gyermekleány, a kikben egyszerre ébred az első szerelem: az egyikben az öntudatlan, fájó vágy, a mely a szép királyfiúnak egy kézszorítására, egy ábrándos pillantására emlékezik egyre,[1] és örömet lel az elmúlt perczek emlékeiben; a másikban a kaczér, öntudatos szerelem, a mely játszani és uralkodni akar, a melynek a mult sohasem elég, a jövő reménye nem ád táplálékot, csak a jelen élvezete kell. Oldalt a képen van a királyfiú. Könnyelmű, élvhajhászó. Nem fejlett karakter, mert még gyermekifjú; a míg tekintete az ábrándos Máriára néz, másik pillantása már Borbára kacsintásait keresi és Mária szerelmével tudatosan visszaél.

Ez az alapjában véve egészen poétikus rajz. A napfény rajta az a melegség, a melylyel költőnk Máriát rajzolja. Hatalmas birodalom királya lett, pedig szerelemre, boldogságra, nem hatalomra született. És ez tragikuma: hogy nőnek, helyesebben nőiesnek

[1] Ed. Toldy, 206. l.

született, a kinek vágya nem a trón hatalma, fénye, nem királyi jogar, csak a királyfiú szerelme. Nem országon, csak egy szíven akar uralkodni és ezt nem éri el. Párhuzamos evvel a rajzzal talán az a megjegyzés, a melyet Szabó Nagy Lajosról tesz, a ki szintén hatalmas birodalom királya és egyénileg mégis boldogtalan. Minden esetre ez lehetett a terv irányeszméje.

A munka tehát nagy aláfestésű, és erős kézzel van rajzolva. Dugonics regényei mellett minden esetre úgy állt volna, mint a *Mátyás király* a kornak németből fordított vagy átdolgozott drámái mellett; sőt, a hogyan Szabó Lászlót egész költészetéből ismerjük, ez a tárgy jobban megfelelt volna lelkületének, írói tehetségének a drámáénál és leányos, gyöngéd lelke, a melyet. épen nagyváradi tartózkodása idejében fog el a szerelem, bizonyára finom érzékkel oldotta volna meg a föladatot.

Igy csak töredék maradt. Tanuságot tesz arról a hatásról, a melylyel költészetére a göttingeniek és Rousseau voltak. Fejlett, szép stilusa nem jelentéktelen pont a magyar szépprózа fejlődésében, épen abból az időből, a melyben szépprózánkat Barczafalvi Szabó Dávid, vagy Mészáros Ignácz képviseli. Kettős érdeke e töredéknek, hogy a történeti regény új irányát kezdi meg: a történeti hűségnek a regényben nagyobb szerepet biztosít mint Dugonics. Hogy lélektani vonások is vannak e kis töredékben, hogy — különösen a két gyermekleány szereplésében — a jellemrajz is tudatosan szép és élénk, azt talán sikerült megmutatnunk.

*

Toldy Ferenczen és Gyulai Pálon kívül irodalomtörténeteink sem e regénytöredéket, sem Szabó László egyéb prózai munkáit nem említik. Toldy és Gyulai is csak novella-töredéket látnak a *Mária király*-ban, a melyben[1] »a történeti és novellisticai tárgyalás küzd«. A többi prózai munkában pedig nem ismerték meg Rousseau hatását és így e munkáknak igazi jelentőségét.

Pedig, a mit Szabó László regénytöredékében ad, az, talán bebizonyítottuk így is — si licet parva componere magnis — egy Van Dyck-vázlat barna tónusához hasonlítható, a melyen még csak néhány vonás jelzi, hogy értő kéz alkotása. De mert ennyi meglátszik rajta, nem érdemli meg a mellőzést. Többi munkája pedig Rousseau közvetlen hatásának első, és mindmáig egyetlen igazi nyoma irodalmunkban.

Szentjóbi Szabó László prózai munkáinak a magyar szépprózа, és különösen *Mária király*-ának a magyar regényirodalom történetében nem szabad nyom nélkül maradniok.

[1] Ed. Toldy, Bevezetés.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

